

КУЛЬТУРА ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН ЯК СКЛАДНИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИ

Початок ХХІ ст. знаменується новим етапом розвитку — інформаційно-індустріальним суспільством, у якому великого значення набуває збирання, розповсюдження, зберігання та обробка інформації. Відображаючи реальну дійсність, інформація проникає в усі сфери людського життя. Цьому сприяють новітні інформаційні технології й широке впровадження засобів обчислювальної техніки, зв'язку, систем телекомунікацій, Інтернету тощо. Іншою стороною цих процесів є накопичення та обробка інформаційних ресурсів в автоматизованих системах, від якості, достовірності й оперативності одержання якої залежить прийняття важливих рішень у сфері державного управління, у тому числі й громадянами. Втім, інформація, яка обертається у суспільстві, не завжди відповідає зазначеним вимогам, через так звані «інформаційні війни», зловживання правом на інформацію, несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів, й спотворюється. Тому пріоритетами в інформаційній сфері стають розвиток і гарантування її безпеки шляхом вжиття відповідних організаційних та правових заходів. Як наголошується у рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про стратегію національної безпеки і оборони», введеного в дію Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, забезпечення інформаційної безпеки має здійснюватися й шляхом удосконалення професійної підготовки у сфері інформаційної безпеки, упровадження загальнонаціональних освітніх програм з медіа культури [1]. Розвиваючи зазначені положення, Стратегія кібербезпеки України,

затверджена Указом Президента України від 15 березня 2016 р. № 96/2016 [2], акцентує увагу на поширенні випадків незаконного збирання, зберігання, використання, знищення, поширення персональних даних, крадіжок і шахрайств в мережі Інтернет. В якості одного із пріоритетних напрямів забезпечення вітчизняної кібербезпеки передбачається підвищення цифрової грамотності громадян та культури безпекового поведіння у кіберпросторі, комплексних знань, навичок і здібностей, необхідних для підтримки цілей безпеки інформаційних відносин, впровадження державних і громадських програм підвищення рівня обізнаності суспільства щодо кіберзагроз та кіберзахисту. Тож йдеться, перш за все, про розвиток інформаційної культури особистості, роль і функції якої зводяться до передачі особистості і забезпечення сприйняття нею максимально можливих інформаційних потоків про зовнішній світ, а також формування умінь і навичок самостійного пошуку і використання наявних у суспільстві інформаційних ресурсів [3, 6]. Втім, як слушно наголошується, нажаль, не вся наявна інформація сприяє процесам соціалізації особистості. Окремі інформаційні компоненти не лише не зорієнтовані на розвиток індивіда, його повноправне входження в оточуючий соціум, а, навпаки, перешкоджають формуванню позитивних моральних настанов, загальнолюдських цінностей. Більш того, нерідко вони створюють загрози особистій інформаційній безпеці індивіда [3,6]. Йдеться, перш за все, про так звану патогенну (деструктивну) інформацію.

З іншого боку, особистій інформаційній безпеці індивіда загрожує несанкціоноване втручання в його приватне життя, складником якого виступають персональні дані. Розглянемо це питання докладніше.

У складі інформаційних ресурсів відомості, які стосуються кожної конкретної людини, формуються в таку категорію,

як персональні дані — будь-яка інформація, яка відноситься до індивідууму (суб'єкту даних), чия особистість або відома, або може бути встановлена. Персональні дані слугують нитками, які пов'язують людину із суспільством і усіма його інституціями, у першу чергу з тими, які для себе обирає кожна окрема людина. Вони є інструментом соціалізації та ступеня соціальності особи [4, с.473, 474].

Проблема меж відкритості та доступності даних про індивіда є однією з центральних для сучасного інформаційного суспільства і тісно пов'язана із питанням забезпечення безпеки людини в інформаційній сфері. Зазначені проблеми були предметом наукового пошуку таких вчених, як І.В. Арістова, І.Л. Бачило, К.І. Беляков, В.М. Богуш, В.М. Брижко, О.О. Городов, А.М. Гуз, Р.А. Калюжний, Т.А. Костецька, В.А. Ліпкан, В.М. Лопатін, А.І. Марущак, О.В. Нестеренко, В.Г. Пилипчук, Е.Л. Талапіна, А.А. Тедеев, В.В. Речицький, О.В. Цимбалюк, М.Я. Швець та багато інших.

Вирішення проблеми захисту персональної інформації в Україні здійснюється шляхом закріплення відповідних положень у ст.32 Конституції України, прийняття Законів «Про захист персональних даних» (далі — Закон) [5], «Про інформацію» [6], «Про доступ до публічної інформації» [7], Ратифікації Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (1981 р., далі — Конвенція 108) [8] та Додаткового протоколу до Конвенції тощо. Втім, віддаючи належне заходам забезпечення міжнародних стандартів захисту персональних даних в нашій державі, вважаємо, що правове регулювання захисту інформації про фізичну особу потребує подальшого удосконалення. Адже в численних державних органах, органах місцевого самоврядування, суб'єктах господарювання тощо в обігу знаходяться відомості про фізичних осіб, які можуть бути

ідентифіковані. Інформація накопичується, перш за все, внаслідок реалізації наданих громадянам прав або виконання покладених на них законом обов'язків, проте не завжди піддається автоматизованій чи неавтоматизованій обробці й впорядкуванню у відповідних реєстрах та картотеках. Вочевидь, така інформація також потребує відповідного захисту, адже, наприклад, пункт «б»ст.2 Директиви ЄС розглядає обробку персональних даних у більш широкому розумінні, ніж у ст.2 вітчизняного Закону, а саме й шляхом їх запису, організації, витягу, консультування чи іншого надання доступу до них.

Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених інформаційним правам особи, питанням забезпечення конфіденційності, а, отже, й безпеки персональних даних приділено недостатньо уваги. Метою даної статті є розкриття проблем захисту персональних даних, у тому числі й з огляду на подальше удосконалення механізму реалізації прав громадян в цій сфері через розвиток їх медіа культури.

Відповідно до ст. 32 Конституції України, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом. Таку інформацію про фізичну особу (персональні дані) складають відомості про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути ідентифікована (ч.1 ст.11 Закону «Про інформацію», абз.7 ст.2 Закону). Конкретизуючи положення ст.32 Конституції України, ч.2 ст.11 Закону «Про інформацію» до персональних даних про особу відносить, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адресу, дату і місце народження. Доступ до такої інформації можливий лише за бажанням особи або на вимогу інших осіб у випадках і в порядку, передбачених законом. Потреба у встановленні такого

правового режиму доступу до персональних даних, як вказує О.О.Городов, має бути заснована на вирішенні об'єктивно існуючого протиріччя між недоторканістю приватного життя та вимушеним збиранням, зберіганням, використанням та передаванням певних відомостей про це життя. Сукупність таких відомостей, оформлена відповідними переліками, у випадках включення їх до певних інформаційних ресурсів, має бути закріплена у законах [9].

Втім, положення вітчизняного законодавства не в повній мірі враховують Керівні принципи регламентації комп'ютеризованих картотек, які містять дані особистого характеру, прийняті резолюцією 45/95 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990 р. Йдеться, перш за все, про дотримання таких принципів, що торкаються мінімальних гарантій, які мають передбачатися у національному законодавстві, як: а) принцип законності та лояльності (відповідно до якого збирання та обробка даних, які стосуються осіб, не повинні здійснюватися незаконними або нелояльними методами, і не повинні використовуватися всупереч цілей та принципів Статуту ООН); б) принцип мети (мета створення картотеки та її використання мають бути визначені, обґрунтовані та під час її створення доведені до відома громадськості чи до відома зацікавленої особи з тим, щоб в подальшому можна було перевірити : чи відповідають усі зібрані та зареєстровані дані особистого характеру меті, яка переслідується; чи не використовуються та не розголошуються дані особистого характеру без згоди зацікавленої особи з метою, несумісною із визначеними цілями; чи не перевищує термін зберігання даних особистого характеру терміни, які дозволяють досягти мети їх реєстрації); в) принцип доступу зацікавлених осіб (будь-яка особа, яка засвідчує свою особистість, має право отримувати інформацію про обробку даних, які її стосуються, про передачу таких даних третім особам тощо).

Різновидом персональних даних є біометричні дані, тобто сукупність даних про особу, зібраних на основі фіксації її характеристик, що мають достатню стабільність та істотно відрізняються від аналогічних параметрів інших осіб (основні біометричні дані, параметри — відцифрований підпис особи, відцифрований образ обличчя особи, додаткові біометричні дані, параметри — відцифровані відбитки пальців рук, т.з. «дактилоскопічний облік» (ст.3 Закону «Про єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [10])). Такі параметри використовуються для ідентифікації (впізнання) особи або верифікації наданої ідентифікаційної інформації про особу. З метою охорони до їх обробки висуваються особливі вимоги. Втім, перевіркою, проведеною Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, було встановлено, що порядок здійснення дактилоскопічного обліку в ОВС (у теперішній час — Національної поліції) регламентований не законом, а відомчими інструкціями, які не відповідають вимогам захисту персональних даних. Як наслідок, вибірковою перевіркою виявлено понад тисячу осіб, у яких незаконно було відібрано відбитки пальців. Більш того, накопичується інформація про осіб, взятих під варту, заарештованих, затриманих, обвинувачених, кримінальне провадження щодо яких було в подальшому закрито або яких виправдано судом [11,231]. Таке положення суперечить й практиці ЄСПЛ (наприклад, рішення у справах «М.К. проти Франції», «С. та Марпер проти Великобританії» та ін.).

Актуальним є питання про обсяг персональних даних, які підлягають обробці. Вочевидь, віднесення всієї інформації про особу до такої, що підлягає обробці, не відповідає європейській практиці, де прийнято розрізняти загальну та «чутливу» інформацію про особу. Так, ст.6 Конвенції 106

(«особливі категорії даних») передбачає, що персональні дані, які свідчать про расову належність, політичні, релігійні чи інші переконання, а також дані, що стосуються здоров'я, статевого життя, дані судимості особи не можуть піддаватися автоматизованій обробці, якщо внутрішнє законодавство не забезпечує відповідних гарантій. Якщо ж порівняти положення ст.7 Закону — «Особливі вимоги до обробки персональних даних», то вони не співпадають із зазначеними вимогами Конвенції РЄ : впадає в око, що забороняючи у ч.1 обробку зазначеної «чутливої» інформації взагалі, законодавець зазначає, що така заборона, зокрема, не поширюється на обробку персональних даних, яка здійснюється за умови надання суб'єктом персональних даних однозначної згоди на такі дії. Втім, а як бути із гарантіями конфіденційності такої інформації ?

Потребують подальшого удосконалення й механізми реалізації таких положень Закону, як забезпечення прав суб'єкта персональних даних знати про місцезнаходження бази, яка містить його персональні дані, її призначення та найменування, місцезнаходження та/або місце проживання (перебування) володільця чи розпорядника персональних даних; отримувати інформацію про умови надання доступу до персональних даних, зокрема, про третіх осіб на доступ до своїх персональних даних тощо. Йдеться, перш за все, про збирання персональних даних та їх подальшу обробку численними суб'єктами господарювання шляхом заповнення громадянами різноманітних анкет як учасників безпрограшних конкурсів, прямого чи опосередкованого маркетингу (замовників товарів через Інтернет-магазини, власників клієнтських карток закладів торгівлі та громадського харчування) й надіслання їх на адресу абонентських скриньок, причому у відкритому вигляді. Громадяни надають відповідні дані персонального характеру та згоду

на їх обробку «з метою реалізації уставної господарської діяльності фірми, визначених в статуті товариства цілей в сфері проведення маркетингових досліджень, рекламних акцій, продажу товарів тощо, за умови передачі таких даних третім особам та ін.» і навіть без обмеження терміну дії їх обробки аж довічно. До того ж мета такої діяльності й інші відомості, які має знати особа, сформульовані у занадто загальному вигляді, що суперечить ст.9 Закону. За таких умов вкрай проблематичним виглядає усвідомлення суб'єктом персональних даних згоди на обробку відповідної інформації — тобто волевиявлення (за умови поінформованості) щодо надання дозволу на обробку його персональних даних відповідно до сформульованої мети їх обробки, висловлене у письмовій формі, що дає змогу зробити однозначний висновок про її надання (абз.4 ст.2 Закону).

Виникає питання й про можливість реалізації громадянином наданих йому прав в сфері захисту персональних даних та здійснення контролю за правомірним доступом до них.

Частина 9 ст.6 Закону визначає, що обробка персональних даних в історичних, статистичних чи наукових цілях здійснюється лише за умови забезпечення їх належного захисту. Між тим, під час використання такої форми навчального процесу, як практична підготовка, що здійснюється шляхом навчально-виробничої практики (ст.43 Закону України «Про вищу освіту») [12], студенти мають доступ до персональних даних, які містяться у документах судових та правоохоронних органів, обробляють, ксерокопують їх у навчальних цілях й надають в якості матеріалів практики (навіть у першоджерелах !). Зазначене потребує доповнення ч.9 ст.6 Закону відповідними застереженнями щодо знеособлення персональних даних й у таких випадках.

Збирання й зберігання конфіденційної інформації про особу може вважатися юридично бездоганним за умов компетентності суб'єктів такої діяльності, слушності мети здійснюваних заходів та наявності їх загальних й спеціальних правових підстав, додержання визначної законом процедури проведення такої діяльності. Тому, на нашу думку, правовий погляд на проблему захисту персональних даних має містити не тільки введення заборони на їх збирання, обробку та розповсюдження, а й порядку їх формування у відповідності із встановленими від імені держави правилами в процесі входження особи у життя суспільства (активного чи пасивного, корисного чи шкідливого). Зазначене потребує побудови нової правової концепції персональних даних, спрямованої на їх охорону від будь-якого несанкціонованого доступу, та захисту прав володільців таких даних. Її втіленню в життя сприятиме й оновлена редакція ст.188-39 КУпАП, яка має передбачати відповідальність за порушення встановленого законом порядку збирання, реєстрації, накопичення зберігання, адаптування зміни, використання, поширення, знеособлення, знищення інформації про громадян (персональних даних).

Тож прийняття законодавчих актів щодо регулювання обігу персональних даних є лише першими кроками на шляху до реального втілення в життя положень Конституції України та норм міжнародного права щодо визнання безпеки людини й громадянина в державі найвищою соціальною цінністю та її забезпечення. Важливим в цій царині є також підвищення рівня культури громадян у інформаційно-комунікаційній сфері, як особливого виду культури, з огляду на їх здатність бути свідомими учасниками інформаційних відносин, аналізувати та досліджувати основні проблеми інформаційної безпеки, протистояти інформаційному тероризму тощо. Йдеться про необхідність

підвищення культури інформаційного спілкування, медіаграмотності, медіакомпетентності громадян, обумовленої їх соціальною роллю у суспільстві.

ЮНЕСКО розглядає медіаосвіту як навчання теорії та практичним навичкам для оволодіння сучасними засобами масової комунікації, які розглядаються як частина специфічної, автономної галузі знань у педагогічній теорії та практиці [13,8]. На думку Н.Б. Кириллової, медіаграмотність має допомагати особам спілкуватися з медіа під критичним кутом зору, із розумінням значущості медіа у житті. Медійно грамотна особа має бути здійною критично та свідомо оцінювати медіа тексти, підтримувати критичну дистанцію щодо «пон культури» та чинити опір маніпуляціям[14,418]. Тож актуальним у вітчизняному інформаційному просторі залишається питання про впровадження відповідних освітніх програм в цій царині з метою навчання громадян медіаграмотності з тим, щоб вони мали можливість безпечно існувати в умовах інформаційної цивілізації ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. [www.president.gov.ua /documents/2872015/19070](http://www.president.gov.ua/documents/2872015/19070)
2. zakon3.rada.gov.ua/laws/show/96/2016
3. Хмельницький О.О. Інформаційна культура : Підготовка кадрів до інформаційної роботи : Навчальний посібник.- К.:КНТ, 2007.-200 с с.6
4. Информационное право : актуальные проблемы теории и практики : колл.монография /Под общ.ред.И.Л.Бачило.- М.: Изд-во Юрайт, 2009.- 530 с.
5. Про захист персональних даних : Закон від 01.06.2010 р. № 2297 // ВВР України.-2010.- № 34.- Ст.481.
6. Про інформацію : Закон від 02.10.92 р. в ред.Закону від 13.01.2011 р. № 2938 //ВВР України.-2011.-№ 32.-Ст.313.

7. Про доступ до публічної інформації : Закон від 13.01.2011 р. № 2939 //ВВР України.-2011.- № 32.-Ст.314.
8. Про ратифікацію Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних стосовно органів нагляду та транскордонних потоків даних : Закон від 06.07.2010 р. № 2438 //ВВР України.-2011.-№ 46.-Ст.542.
9. Городов О.О. Основы информационного права России : Учебн. пособие.- СПб.:Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003.- 305 с.
10. ОВУ.-2012.-№ 93.-Ст.1496
11. Media Education. — Paris : UNESCO, 1984, p.8
Кириллова Н.Б. Медиакультура : теория, история, практика : Учебное пособие.- М.: Академический проект; Культура, 2008.- С.418 (496 с.)
Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні.- К.: Права Людини, 2015.- с.231 (552 с.)
12. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 р. № 2984 //ВВР України.-2002.- № 20.- Ст.2984.
13. Media Education. — Paris : UNESCO, 1984, p.8
14. Кириллова Н.Б. Медиакультура : теория, история, практика : Учебное пособие.- М.: Академический проект; Культура, 2008.- С.418 (496 с.)